

УДК 159.955.1

DOI <https://doi.org/10.32782/psy-2024-3-5>

Марчук Анна

*аспірантка кафедри соціальної та практичної психології
Житомирського державного університету імені Івана Франка*

ЛОГІКО-СМИСЛОВІ ЗВ'ЯЗКИ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Анотація. Невизначеність як фундаментальна риса сучасного світу потребує становлення ефективних логіко-смыслових зв'язків на основі надійної обробки отриманої інформації. Саме така стратегія сприятиме адаптації та толерантності до мінливості й інформаційної невизначеності, застосуванню адекватних способів реагувань до ситуації, адаптуванню до змін. Під час здійснення аналізу отриманої інформації в умовах невизначеності існує ризик когнітивних викривлень інформації в умовах її неточності, дефіциту, викривлення, розривів. Також можливе виникнення феномену інтолерантності до невизначеності, яке може проявитися у певній фрустрації та когнітивному ступорі або, навпаки, у толерантності до невизначеності через стимулювання нестандартності та творчості. Дослідження логіко-смыслових зв'язків у смыслових розривах здійснено за допомогою «Методики текстуальних розривів». Досліджувані (n=104) показують більш потужний логіко-смысловий зв'язок в умовах смыслового плато з попередніми та наступними реченнями. Це свідчить про вияв сильніших адаптаційних і творчих можливостей в умовах нижчої інформаційної невизначеності та важливості попередньої та наступної інформації. Закладений потенціал логічності підтверджує умови смыслового плато переважаючим логічним типом зв'язку з обома реченнями. Зв'язок між реченнями у ситуації смыслових розривів виявляється меншою мірою. Для смыслових розривів, які мають більший рівень інформаційної невизначеності, характерним є потужніший логіко-смысловий зв'язок із попередніми реченнями, де юнакам притаманний прояв нестандартності мислення через використання ефазивного та логічного типу зв'язку. Натомість проявляється нездатність нівелювати смыслові розриви у зв'язку з наступним реченням, що свідчить про більшу значимість попередньої інформації у ситуаціях невизначеності.

Ключові слова: інформаційна невизначеність, толерантність до невизначеності, смыслове реконструювання, вікові особливості, логіко-смысловий зв'язок, смыслові розриви.

Marchuk Anna

*graduate student of the Department of social and practical psychology
Zhytomyr Ivan Franko State University*

LOGICAL AND SEMANTIC CONNECTIONS IN THE CONDITIONS OF INFORMATIONAL UNCERTAINTY

Abstract. Uncertainty as a fundamental feature of the modern world requires the formation of effective logical and semantic connections based on reliable processing of received information. This strategy will contribute to adaptation and tolerance to variability and informational uncertainty, the use of adequate methods of responding to the situation and adaptation to changes. Analyzing the received information in conditions of uncertainty, there is a risk of cognitive distortions of information in conditions of its inaccuracy, deficit, distortion and gaps. The phenomenon of intolerance to uncertainty may also occur and it may manifest itself in a certain frustration and cognitive stupor or, on the contrary, in tolerance to uncertainty due to the stimulation of non-standardization and creativity. The study of logical-semantic connections in semantic gaps was carried out with the help of the "Methodology of textual gaps". The subjects (n=104) showed a stronger logical-semantic connection in the conditions of the semantic plateau with previous and subsequent sentences. This indicates the emergence of stronger adaptive and creative capabilities in conditions of lower information uncertainty and the importance of previous and subsequent information. The inherent potential of logic confirms the conditions of the semantic plateau by the prevailing logical type of connection with both sentences. The connection between sentences in the situation of semantic gaps is revealed to a lesser extent. Semantic gaps, which have a higher level of informational uncertainty, are characterized by a stronger logical-semantic connection with the previous sentences, and for young people it's characterized by manifestation

of non-standard thinking due to the use of effusive and logical types of connection. Instead, the inability to bridge the semantic gap in connection with the next sentence is manifested which indicates the greater importance of previous information in situations of uncertainty.

Keywords: informational uncertainty, tolerance to uncertainty, semantic reconstruction, age characteristics, logical semantic connection, semantic gaps.

Постановка проблеми й аналіз досліджень.

Мінливість і швидкість змін сучасного світу призводять до того, що інформаційна невизначеність стає постійним супутником життя. Поняття інформаційної невизначеності заломлюється крізь призму сприймання, осмислення, творчого мислення, постановку та вирішення нових задач, суб'єктивного досвіду, комунікації тощо. Ми розглядаємо невизначеність як ситуацію неоднозначності й непередбачуваності, що містить недоступну або суперечливу інформацію. Перебуваючи у ситуації інформаційної невизначеності, особа відчуває невпевненість у власних знаннях, а також у сигналах, які надходять із довколишнього світу [10].

Характеризуючи невизначеність, С. Баднер виділяє три основні ознаки: новизну (є новою ситуацією внаслідок відсутності чи недостатності стимулів), складність (має забагато стимулів) і невіршеність (характеризується суперечливістю стимулів). Особа, котра має толерантність до невизначеності, сприйматиме її як виклик, натомість інтолерантна особа відчуватиме загрозу [11]. Дослідження В.В. Кириченка підтверджують це твердження висновками про те, що надмірне споживання інформації здатне впливати на «фрустрацію щодо майбутнього та зниження рівня толерантності до невизначеності» [1].

Неоднозначність і суперечливість стимулів нової, складної та неточної інформації вимагатиме вольових, когнітивних та адаптивних дій. У новій ситуації суб'єкт звертатиметься до наявного досвіду чи до суб'єктивних орієнтирів [8] або ж може стикатися із ситуаціями, досвіду вирішення яких ще не має. Це сприятиме багатоваріативності можливих дій, вимагатиме швидкої обробки інформації, вибору оптимального способу адаптації та способу реагування на зміни.

Перебуваючи в умовах інформаційної невизначеності, індивід може демонструвати кардинально різні способи реагування. Нові зрозумілі чи суперечливі умови, недостатня або надлишкова інформація можуть призводити до певної фрустрації, нервового навантаження та стресу, що сприятиме появі випадкових нелогічних реакцій або стану пригнічення, гальмування когнітивних здібностей. Водночас умови інформаційної не-

значеності можуть провокувати до нових способів і шаблонів реагування, прояву оригінальності та нестандартності мислення, стимулювати нові способи вирішення [2; 9]. Тобто інформаційна невизначеність може ставати ресурсом для розвитку, адже інформаційний дефіцит активізує мислительну діяльність із метою нівелювання суперечностей між знанням і незнанням [7], що призводитиме до кристалізації розуміння. Розуміння характеризується процесом переходу від усвідомлення інформації до виокремлення того, що потрібно знайти [6]. За дослідженнями В.О. Моляко, особливості перебігу мислення та становлення логіко-сміслових зв'язків лише частково залежать від умов задачі; воно виявлятиме сформовані особистісні стратегії, установки та творче мислення [6; 7].

Вочевидь, нездатність справлятися зі складними, неоднозначними ситуаціями може призводити до розвитку тривожності, однак розвиток творчого потенціалу особи сприятиме розширенню способів реагування, внаслідок чого особистість зможе швидше знайти нове, нестандартне рішення й ефективніше встановити нові логіко-сміслові зв'язки.

Мета статті – дослідити окремі аспекти логіко-сміслових зв'язків у ситуації інформаційної невизначеності.

Виклад основного матеріалу. Інформаційна невизначеність вказує на труднощі у встановленні логіко-сміслових зв'язків. Суб'єкт поставлений в умови необхідності встановити логіко-смісловий зв'язок між двома інформаційними повідомленнями, де немає послідовності й очевидного відношення (залежності). Такі умови інформаційної невизначеності достатньою мірою моделює «Методика текстуальних розривів», яка забезпечує загальний контекст життєвої ситуації (наявність життєвої історії в оповіданні) та водночас містить точки неясного логіко-сміслового зв'язку (сміслові розриви у життєвій історії). Завданням досліджуваного стає доповнити тестове оповідання, яке містить лише непарні речення (1, 3, ... 29), парними реченнями (2, 4, ... 30). Наявні 15 текстуальних розривів становлять окремі взаємопов'язані когнітивні задачі. Це відбиває проблемну життєву ситуацію, у якій інформація

представлена дискретно і суб'єкту доводиться здійснювати довизначення ситуації з метою отримання необхідного результату – отримання цілісного смислового продукту.

«Методика текстуальних розривів» природно не має рівнозначних умов для складання парних речень, адже смислові зв'язки між непарними реченнями є неоднорідними. Основними типами логіко-смислових зв'язків між непарними реченнями можуть бути смислове плато (відбиває властивості логічності), смислові дилеми (відбивають властивості суперечності) та смислові розриви (відсутність безпосереднього зв'язку). Останній тип логіко-смислового зв'язку, на нашу думку, відповідає умовам інформаційної невизначеності, що може вивчатися у системі логіко-смислових зв'язків.

Той варіант тестового оповідання, який пропонується досліджуванним раннього юнацького віку (17–19 років), містить 4 парні речення, які необхідно скласти в умовах смислових розривів між непарними реченнями. Інші 2 парні речення містять смислові дилеми. Смислове плато мають решта 8 речень. Ми не враховуємо при аналізі останнє речення, оскільки воно має логіко-смисловий зв'язок тільки з попереднім непарним реченням, а наступного не існує.

Спираючись на теоретико-методологічні праці О.В. Мазяра [3–5], виокремлюємо п'ять основних типів логіко-смислових зв'язків, які можуть

виникати між (парними і непарними) реченнями: імітаційність, алогічність, аморфність, логічність та ефазивність (кристалізованість). Таким чином, маємо змогу встановити, яким типом логіко-смислового зв'язку користаються досліджувані у ситуації виникнення смислових розривів, що у багатьох аспектах стає тотожною інформаційній невизначеності.

Участь у дослідженні взяли 104 особи юнацького віку (92% дівчат і 8% хлопців), котрі навчаються за спеціальністю 053 Психологія.

Зауважимо, що парні речення, які визначаються нами як смислові розриви, мають логіко-смисловий зв'язок із попереднім непарним реченням і наступним непарним реченням. Аналіз результатів покаже, яка інформація (попередня чи наступна) у ситуації інформаційної невизначеності завважається юнаками насамперед; який тип логіко-смислового зв'язку є домінантним в обох випадках.

Оцінка логіко-смислового зв'язку між реченнями відбувається відповідно до їхнього внеску у загальний смисловий коефіцієнт: імітаційність (1 бал), алогічність (2 бали), аморфність (3 бали), логічність (4 бали) й ефазивність, або кристалізованість (5 балів). Отримані результати представлені у табл. 1.

Середні арифметичні показники вказують на більш потужний логіко-смисловий зв'язок із попередніми непарними реченнями порівняно

Таблиця 1

Логіко-смисловий зв'язок парних і непарних речень в умовах смислових розривів між непарними реченнями

Номер речення, що складається в умовах смислового розриву	Логіко-смисловий зв'язок із	
	попереднім реченням (\bar{x})	наступним реченням (\bar{x})
речення № 2	3,67	2,66
речення № 20	3,45	1,14
речення № 24	3,45	2,96
речення № 28	3,46	2,35

Таблиця 2

Логіко-смислові типи зв'язку парних і непарних речень в умовах смислових розривів між непарними реченнями

Логіко-смисловий тип зв'язку	Зв'язок парних речень з			
	попереднім реченням		наступним реченням	
	Абсолютний показник	%	Абсолютний показник	%
імітаційність	28	6,7	1	0,1
алогічність	17	4,1	11	2,6
аморфність	72	17,3	18	4,4
логічність	116	27,9	84	20,2
ефазивність	143	34,4	107	25,7
розрив	40	9,6	195	46,9

з наступними непарними реченнями, однак статистичної значущості такі відмінності не мають ($U_{\text{емп.}} = 23.0$; $U_{0.01} = 9.0$; $U_{0.05} = 15.0$).

Наступне завдання – з'ясувати, яким типом логіко-сміслового зв'язку юнаки поєднують речення (табл. 2).

Відсотковий аналіз вказує на більш потужний логіко-смісловий зв'язок п'яти основних типів логіко-сміслових зв'язків і смисловим розривом із попередніми реченнями порівняно з наступними реченнями. Більш частим логіко-смісловим зв'язком із попереднім непарним реченням стає ефазивність і логічність, тоді як із наступним – смисловий розрив. Тобто можна зауважити, що майже половина досліджуваних не здатні нівелювати смисловий розрив у зв'язку з наступним реченням, однак слід вказати, що виявлені відмінності, дарма що подеколи виразні, загалом статистичної значущості не мають ($U_{\text{емп.}} = 60.0$; $U_{0.01} = 31.0$; $U_{0.05} = 42.0$).

Проведений лінійний регресійний аналіз показує, що множинний коефіцієнт кореляції (Multiple R) становить 0,29, а це вказує на прямий, але слабкий логіко-смісловий зв'язок між попередніми та наступними непарними реченнями. Якщо зробити припущення про те, що смисловий зв'язок між попереднім і наступним реченнями має детермінацію, то коефіцієнт такої детермінації (R^2) становить лише 0,084, тобто 8,4% варіації залежної змінної пояснюються незалежною змінною. Іншими словами, логіко-смісловий тип зв'язку із попереднім реченням досить слабо зумовлює тип зв'язку із наступним реченням. Скоригований коефіцієнт детермінації (Adjusted R^2) становить -0,15, що вказує на те, що представлена модель не має пояснювальної сили. Стандартне відхилення залишків (Standard Error) становить 13,0894, що вказує на ступінь

розсіювання спостережень навколо лінії регресії. Перевірка статистичної гіпотези H_0 показує, що Significance $F=0,577209 > 0,05$. Отже, представлена модель є статистично незначуща.

Таким чином, встановлення логіко-сміслового зв'язку з попереднім реченням не зумовлює зв'язок із наступним реченням. Якщо обрахувати кореляційний коефіцієнт між окремими парами логіко-сміслових зв'язків у реченнях, які формуються в умовах смислових розривів, то він становить 0,39, що вказує на прямий помірний зв'язок.

Для порівняння простежимо смисловий профіль вибірки у ситуації смислового плато (табл. 3). Зіставлення середніх арифметичних показників за кожним із восьми речень не виявляє статистично значущої відмінності показників ($U_{\text{емп.}} = 88.0$; $U_{0.01} = 66.0$; $U_{0.05} = 83.0$).

Деяку цікавість становить середній смисловий бал, який сформовано у зв'язку з попереднім і наступним реченням в обох групах. Якщо з попереднім реченням цей бал є майже однаковим (\bar{x} смислових розривів становить 3,5, \bar{x} смислового плато – 3,7), то з наступним реченням він істотно різниться: відповідно 2,3 та 3,3. Таким чином, спостерігається деяка тенденція, дарма що статистично незначуща ($U_{\text{емп.}} = 67.0$; $U_{0.01} = 26.0$; $U_{0.05} = 36.0$), щодо зниження смислового балу в умовах смислових розривів.

Домінуючий тип логіко-сміслового зв'язку, притаманний юнакам в умовах смислового плато між непарними реченнями, представлено у таблиці 4. Половина випадків припадає на встановлення смислової логічності у ситуації зв'язку з попереднім і наступним непарними реченнями.

На відміну від зв'язку речень у ситуації смислових розривів, зв'язки у ситуації смислового плато є значно виразнішим. Зокрема, множинний коефіцієнт кореляції зв'язку з попередніми та наступ-

Таблиця 3

Логіко-смісловий зв'язок парних і непарних речень в умовах смислового плато між непарними реченнями

Номер речення, що складається в умовах смислового плато	Логіко-смісловий зв'язок із	
	попереднім реченням (\bar{x})	наступним реченням (\bar{x})
речення № 4	3,8	3,5
речення № 6	3,6	3,3
речення № 8	3,7	3,2
речення № 12	3,5	3,3
речення № 14	3,6	2,8
речення № 16	3,8	3,6
речення № 18	3,6	3,4
речення № 22	3,8	3,6

Логіко-сміслові типи зв'язку парних і непарних речень в умовах смислового плато між непарними реченнями

Логіко-смісловий тип зв'язку	Зв'язок парних речень з			
	попереднім реченням		наступним реченням	
	Абсолютний показник	%	Абсолютний показник	%
імітаційність	57	8,7	18	2,5
алогічність	16	2,4	24	3,3
аморфність	98	14,9	85	11,7
логічність	350	53,2	335	46
ефазивність	181	16,9	152	20,9
розрив	26	4	114	15,7

ними непарними речення є прямим і сильним ($Multiple R = 0,928305$). Фіксуємо потужний коефіцієнт детермінації ($R^2 = 0,86175$), що вказує на 86% варіацій. Тобто досліджувані при складанні речення в умовах смислового плато узгоджують зв'язки з попередніми та наступними реченнями, що слабо виявлялося у ситуації смислових розривів. Скоригований коефіцієнт детермінації ($Adjusted R^2$) теж є прямим і сильним – 0,827188, що вказує на пояснювальний характер моделі. Показник Significance $F = 0.007526 < 0.05$ вказує на те, що регресійна модель статистично значуща на рівні 5%.

Отже, фіксуємо потужний логіко-смісловий зв'язок сформульованих речень із попередніми та наступними реченнями в умовах смислового плато. Коефіцієнт кореляції між окремими парами логіко-сміслових зв'язків у середньому становить 0,5, тоді як за умови смислових розривів – 0,39. Розкид показників у випадку смислових розривів є більшим (0,45), тоді як в умовах смислового плато він вдвічі нижчий (0,23). Вибіркова дисперсія і стандартне відхилення вищі в умовах смислових розривів (0,0475 і 0,218, відповідно) порівняно зі смисловим плато (0,0049 і 0,07). Це також вказує на більший розкид спостережень навколо середнього в умовах смислових розривів.

Висновки. Дослідження формування логіко-сміслових зв'язків між інформацією, яка надається, підтверджують неоднорідність її сприй-

няття та формування сили смислових розкидів і кореляції між парою попереднього та наступного речення. В умовах смислового плато утворення потужного логіко-сміслового зв'язку з попередніми та наступними реченнями свідчить про вияв сильніших адаптаційних і творчих можливостей досліджуваних в умовах нижчої інформаційної невизначеності та важливості попередньої та наступної інформації. Закладений потенціал логічності підтверджує умови смислового плато переважаючим у половині випадків логічним типом зв'язку з обома реченнями. Натомість зв'язок між реченнями у ситуації смислових розривів (для яких потенційною є відсутність зв'язку) менш виразний. Для смислових розривів, що мають більший рівень інформаційної невизначеності, характерним є більш потужний логіко-смісловий зв'язок із попередніми реченнями, де юнакам притаманна нестандартність мислення через використання ефазивного та логічного типу зв'язку. Натомість виявляється нездатність нівелювання смислових розривів у зв'язку з наступним реченням, тобто у ситуаціях невизначеності юнаками насамперед завважується попередня інформація.

Подальші дослідження можуть мати спрямування до вивчення вікових особливостей, зіставленням результатів вибірок різного віку, а також проведення дослідження, у якому використовуватиметься нижчий рівень інформаційної невизначеності, та їх порівняння.

Список використаних джерел

1. Кириченко В.В. Психологічний аналіз толерантності особистості до невизначеності у сучасному інформаційному суспільстві. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2020. № 1. С. 133–138.
2. Мазяр О. Інформаційна невизначеність як умова творчого процесу. Функціонування творчого мислення в умовах інформаційної невизначеності: *матеріали XXII Всеукраїнської науково-практичної конференції, 24 травня 2022 року / за ред. В.О. Моляко. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2022. С. 141–146.*

3. Мазяр О. «Методика текстуальних розривів» як метод вивчення процесуальних характеристик мислення. *Функціонування творчого мислення в умовах інформаційної невизначеності: матеріали XXIII Всеукраїнської науково-практичної конференції, 30 травня 2023 року / за ред. В.О. Моляко. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. С. 67–69.*
4. Мазяр О.В. Особистісний дисонанс: системний аналіз : монографія. Житомир : Видавець О.О. Євенок, 2020. 332 с.
5. Мазяр О.В. Сміслова імітаційність у процесі мислення. *Проблеми гуманітарних наук. Психологія. 2023. № 51. С. 76–81.*
6. Моляко В.О., Третяк Т.М., Ваганова Н.А., Шепельова М.В. Розуміння нової інформації як процес розв'язування задач. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія. 2020. Т. 31 (70). № 4. С. 42–50.*
7. Моляко В.О., Третяк Т.М. Творче мислення особистості за умов екстремальності та інформаційної невизначеності. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія. 2022. Т. 33 (72). № 2. С. 30–37.*
8. Шепельова М.В. Вплив суб'єктивних орієнтирів на розуміння студентами невизначених ситуацій. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія. 2023. Т. 34 (73). № 1. С. 172–177.*
9. Шепельова М.В. Прояви творчості у розумінні студентами невизначених ситуацій. *Функціонування творчого мислення в умовах інформаційної невизначеності : матеріали XXIII Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 30 травня 2023 року. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. С. 123–129.*
10. Brashers D. E. Communication and uncertainty management. *Journal of Communication. 2001. № 51 (3). P. 477–497.*
11. Budner S. Intolerance of ambiguity as a personality variable. *Journal of Personality. 1962. № 30 (1). P. 29–50.*